

Харченко О. В.

Київський столичний університет імені Бориса Гринченка

КОГНІТИВНИЙ ПАТЕРН ПІГМАЛІОНУ В УКРАЇНСЬКОМУ ГУМОРИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена дослідженню функціонування когнітивного патерну Пігмаліону в українському гумористичному дискурсі воєнного часу. Когнітивний патерн Пігмаліону є складовою частиною однойменного когнітивного упередження, який проявляється тоді, коли більші очікування військового лідера ведуть до покращеної роботи підлеглих (солдат та офіцерів), і навпаки, коли більші сподівання солдат та офіцерів приводять до кращого виконання своїх обов'язків військового командувача (керівника) певного колективу. Цей патерн підкреслює силу віри, мотивації та високих очікувань, що ведуть до успіху, кращої поведінки та працездатності як військових керівників так і їх підлеглих (солдат та офіцерів). Назва взята з грецького міфу про скульптора Пігмаліона, який зробив статую красивої жінки, Галатеї, в яку він закохався, і одружився. Цей патерн реалізовується через низку стилістичних фігур та головних персонажів гумору, які зображуються позитивно, через інтенції амеліорації і прагматично слугують взірцями для наслідування великої кількості українців. Для наукових розвідок обрані дванадцять жартів про В. Залужного, К. Буданова та В. Зеленського, оскільки на початок 2024 року, згідно із статистичними дослідженнями Букінфо, ці військові керівники мали найвищі рейтинги довіри. Проведена наукова розвідка виявляє те, що українські жарти воєнного часу, що містять когнітивний патерн Пігмаліону побудовані шляхом комбінування низки стилістичних та літературних засобів, а саме, через бафос, парампросдокіан, комічна маніпуляція, антитеза, парадокс, хіазм, метафори-персоніфікації, пародія, риторичне запитання, удаваний ентузіазм, плинність ідентичності, викривлення часу. Для створення комічного ефекту, вибірка фрагментів гумористичного дискурсу, також залучає когнітивні патерни мольберту, чіткого контрасту, екстраординарності, переваги чи ілюзорної переваги. Проаналізовані жарти, через розмовну імплікатуру, виконують прагматичні функції зняття психологічного стресу, створення образів військових для наслідування та поваги до них, розваги, формування впевненості у військовій та інтелектуальній перевазі над ворогом, приниження ворога, покращення креативності.

Ключові слова: когнітивний патерн, патерн Пігмаліону, український гумористичний дискурс під час війни, прагматичні функції, стилістичні фігури.

Постановка завдання. У цій статті автор збирається провести аналіз низки фрагментів українського гумористичного дискурсу воєнного часу, що містять когнітивний патерн Пігмаліону, та дослідити стилістичні та прагматичні механізми переключення серйозної тональності на комічну.

Сучасний медійний дискурс українських ЗМІ та соціальних мереж характеризується високою динамічністю; великою часткою військового контенту, присвяченому висвітленню подій російсько-української війни; патріотичними наративами; потужним наступом контенту соціальних мереж, оскільки аудиторія відомих блогерів (Цаплійенко Ukraine, Sternenko, Бутусов Плюс, Лачен пише, тощо) коливається від 300000 до 1,5 мільйонів підписників. Помітну роль в українському медійному дискурсі відіграє український гумористич-

ний дискурс воєнного часу, який потребує окремих наукових розвідок та аналізу.

Актуальність статті полягає у виявленні нових когнітивних механізмів українського гумору та їх взаємодія із стилістичними та прагматичними засобами, що ведуть до створення комічного ефекту у фрагментах українського гумористичного дискурсу, створених під час війни.

Об'єктом аналізу є сучасний український гумористичний дискурс воєнного часу. Матеріалом для дослідження слугували українські жарти з мультимедійних ЗМІ України.

Предметом дослідження є когнітивний патерн Пігмаліона та його актуалізація через низку стилістичних засобів та прагматичних інтенцій.

Методи дослідження. У статті застосовуються такі методи: дискурс-аналіз; стилістичний аналіз дискурсу; прагматичний (для інтерпретації інтен-

цій та функцій жартів); когнітивний аналіз (для виявлення когнітивних механізмів жартів); узагальнення (для висвітлення результатів наукової розвідки).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Когнітивний рівень дослідження. У цій роботі когнітивний аналіз українського гумористичного дискурсу, ґрунтується на «теорії перспективи» Д. Канемана та А. Тверського, яка приймає до уваги низку когнітивних факторів, включаючи когнітивні упередження, що впливають на процес прийняття рішень, його особливості та помилки [10]. Саме Д. Канеман та А. Тверські зробили першу класифікацію когнітивних упереджень [8, с. 49–81; 15, с. 330–332]. До уваги приймаються наукові роботи з когнітивної психології С. Глеазон [8], С. Фротінгхам та Т. Легг [7].

Гумористичний дискурс, як і будь-який інший вид дискурсу, знаходиться під впливом перемикання когнітивних упереджень і когнітивних шаблонів, що лежать в основі.

Наукові розвідки беруть до уваги теорію невідповідності, розроблену Г. Куіперсом [11], Н. Голдманом [9], та В. Самохіною [4], які вважають, що когнітивний механізм інкогруентності між очікуваним і реальним створює комічний ефект, що знаходиться в основі гумористичного дискурсу і може виконувати функцію соціальної корекції.

Згідно з теорією рефреймінгу гумору О. Харченка [5], у гумористичному дискурсі комічний ефект зумовлений семантичним ускладненням, що формується через несподіваний рефреймінг ситуаційного контексту, контрастних інференцій і когнітивних патернів, що актуалізується через набір стилістичні фігури.

Комічний ефект, на нашу думку, щонайменше частково, спричинюється певними когнітивними механізмами, до яких належать і такі концептуальні сутності як когнітивні патерни, оскільки протікання гумористичного дискурсу відбувається в певних когнітивних рамках. Когнітивний патерн є складовою частиною когнітивного упередження, макрофреймом, що містить ціннісну доміанту та декілька фреймів.

Когнітивне упередження Пігмаліону, або ефект Пігмаліону, був відкритий Р. Розенталем у 1964 році. У 1968 році це упередження було ґрунтовно проаналізовано Р. Розенталем та Л. Якобсоном [14, с. 16–20] і визначено як феномен, який проявляється тоді, коли більші очікування лідера ведуть до покращеної роботи підлеглих (учнів), і навпаки, коли більші сподівання оточуючих приводять до кращого виконання своїх обов'язків

керівника (вчителя) певного колективу. «Коли ми очікуємо певної поведінки інших, ми, швидше за все, будемо діяти таким чином, щоб зробити очікувану поведінку більш ймовірною» [14, с. 36–37].

Це упередження підкреслює силу віри, мотивації та високих очікувань, що ведуть до успіху, кращої поведінки та працездатності об'єктів впливу. Назва взята з грецького міфу про скульптора Пігмаліона, який зробив статую красивої жінки, Галатеї, в яку він закохався, і яка ожила завдяки благословенню Афродіти. Врешті решт Галатея стала дружиною Пігмаліона на народила йому чудову доньку та сина.

Когнітивний патерн Пігмаліону ґрунтується на такій ключовій ціннісній доміанті, як *“Тu/Ви будете/будете найкращим!”* і складається з трьох головних фреймів: фрейму *“Тu/Ви”* адресата (IQ, гендер, професія, етнічна група, соціальне становище в суспільстві), фрейму *“Ми”* і фрейму *“Вiра”*. Комбінації цих фреймів створюють інференції *“Ми віримо у тебе/Ми у вас віримо”*, *“Ми очікуємо від тебе/вас високі результати”*. Графічно цей когнітивний патерн можна зобразити як картину Пігмаліона та Галатеї (Pygmalion and Galatea). У гумористичному дискурсі цей патерн проявляється через образи «переможця», «людини з високим IQ», можливо «людини з високими моральними якостями», що вмiє влучно жартувати.

Постановка завдання. Провести аналіз низки фрагментів українського гумористичного дискурсу воєнного часу, що містять когнітивний патерн Пігмаліону, та дослідити стилістичні та прагматичні механізми переключення серйозної тональності на комічну.

Мета статті – ідентифікація процесу створення українських жартів воєнного часу, загальна характеристика комбінованого використання когнітивних, стилістичних та прагматичних засобів, що віддзеркалюють процес зміни українського гумористичного дискурсу під час війни.

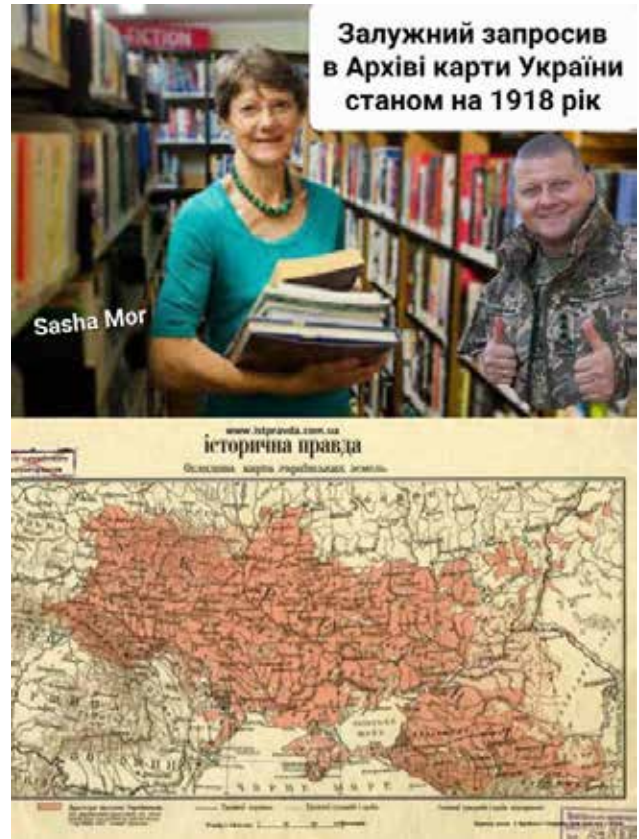
Виклад основного матеріалу. Дані та аналіз. Для дослідження обрані лише ті українські жарти часів війни, що засновані на когнітивному патерні Пігмаліону. Головними персонажами жартів обрані В. Зеленський, президент України, В. Залужний, колишній главком ЗСУ України, та К. Буданов, керівник ГУР України. Чому саме вони? Саме ці військові лідери мають найвищі рейтинги довіри українського суспільства. На 15.02.2024 року, рейтинг довіри В. Залужному склав – 94%, К. Буданову – 66%, В. Зеленському – 64% [Букінфо].

1. «Але серйозно, уявіть. Ти вважаєш себе найсильнішим стратегом сучасності, бачиш як тебе бояться лідери країн Європи, думаєш за день «повернути» усі «історичні землі» перед пенсією – тебе їбє капітан команди КВН міста Кривий Ріг» [14].

2. «Джо Байден: “Що відбувається на Курщині?”»

Володимир Зеленський: “Якийсь серіал знімають, не знаю. Гра в кальмара: СУДЖА”» [6].

3. Із бесіди про Курщину. «Кирило Буданов: “А можна мені хоча б особистий населений пункт?”»

Володимир Зеленський: “У нашій країні це неможливо”» [6].

4. «Джо Байден та Володимир Зеленський обнімаються при зустрічі. Володимир Зеленський тихо каже: “Не буде грошей, голосуватиму за Трампа”» [13].

5. «Залужний не носить плитоноску. Це плитоноска прикривається Залужним» [10].

6. «Коли Залужний заходить до кімнати він не вмикає світло. Він вимикає темряву» [10].

7. «Залужний заразився коронавірусом і коронавірус вмер» [12].

8. «Залужний запросив в Архів карти України станом на 1918 рік.

Шукають... і вже знайшли» [12].

9. «Очільник ГУР [К. Буданов] вступатиме до академії де він викладав (про Острозьку академію)» [1].

10. «К. Буданов на екзамені з політології:

– Яку форму державного управління Аристотель вважав найкращою?

– Я не можу прямо відповісти на це питання.

– Ви не знаєте?

– (сміється) Аристотель не мав тих даних, які маю я.

– Я не можу зарахувати таку відповідь.

– Я отримав диплом ще за три дні до екзамену» [1].

Фото Е. Джапарова

11. «Зараз у Генштабі рф: Чому Буданов поголив голову?» [3].

12. А ви знали, що жаба Буданова має сім виходів в тил ворога і зараз служить у званні підполковника? [3].

Аналізуючи когнітивні механізми комічного ефекту у цих жартах, зауважимо, що в усіх цих прикладах залучений ефект обманутого очікування та механізм неконгруентності, які реалізуються рефреймінгом інференцій (логічних на малоймовірні або образні), ситуативних контекстів і когнітивних патернів.

В усіх жартах спостерігається застосування патерну Пігмаліону, оскільки головні персонажі жартів, а саме В. Зеленський, В. Залужний та К. Буданов зображуються у позитивному світлі, через процес амеліорації, як приклади до наслідування.

У першому жарті, у прагматичному плані, з урахуванням контексту, В. Зеленський має образ потужного «сексуального гіганта з маленького міста», що...карає свого російського опонента. Стилістично використовується фігури бафос (знижена лексика) та парапросдокіан (неочікувана кінцівка). Додатково залучаються когнітивний патерн «переваги, чи ілюзорної переваги», стосовно президента України, і когнітивний патерн «чіткого контрасту», оскільки «величний» опонент...погано закінчує.

У другому жарті В. Зеленський виглядає як трікстер, кмітливий керівник, що вмie дотепно та хитро відповісти на пряме запитання Д. Байдена, застосовуючи комічну маніпуляцію та іннуендо на захоплення Курщини (Суджа). Окрім цього, використовується когнітивний

патерн «переваги, чи ілюзорної переваги» політичного лідера України.

У третьому жарті, через амеліорацію, формуються образи К. Буданова та В. Зеленського, які як «переможці» битви за Курщину (актуалізація патерну «переваги, чи ілюзорної переваги»), вирішують її долю. Іннуендо робиться на те, що К. Буданов хоче вийти за рамки закону, а В. Зеленський йому це не дозволяє. Стилістично використовується гіперболізація, оскільки К. Буданов хоче не масток на Курщині, а власний населений пункт. Також ледь помітна пародія, оскільки В. Зеленський включає образ консервативного керівника, що діє лише в рамках закону, хоча у низці інших жартах, він діє як дотепний трікстер.

У четвертому жарті, В. Зеленський поводить себе як кмітливий трікстер, який вимагає фінансову допомогу у Дж. Байдена, стилістично застосовуючи фігуру парапросдокіан (неочікувану кінцівку) і комічну маніпуляцію. Додатково використовується когнітивний патерн «чіткого контрасту», оскільки обнімаючи Дж. Байден, В. Зеленський погрожує голосувати за Д. Трампа.

П'ятий жарт побудований на стилістичній фігурі хіазм (плитоноска – Залужний, Залужний – плитоноска) та гіперболізації – тіло В. Залужного міцніше сталі. Залучається когнітивний патерн «переваги, чи ілюзорної переваги». Іннуендо робиться на те, що Главком ЗСУ В. Залужний набагато сильніше своїх російських опонентів.

Шостий жарт представляє собою комічну антитезу (В. Залужний не вмикає світло, він вимикає темряву). Застосовуються когнітивні патерни «чіткого контрасту» і «переваги, чи ілюзорної переваги». Іннуендо йде на те, що колишній Глав-

ком ЗСУ В. Залужний – світла людина з магічними (паранормальними) здібностями.

Сьомий жарт створений на основі стилістичної фігури хіазм (заразився коноровірусом – короно-вірус вмер) та гіперболізації – організм В. Залужного сильніше короновіруса. Залучається когнітивний патерн «переваги, чи ілюзорної переваги». Спостерігається іннуендо на те, що В. Залужний більш потужний ніж ця небезпечна хвороба.

Восьмий жарт супроводжується мемом, де зображена карта України на 1918 рік. Територія України там значно більше ніж сучасна, бо включає Кубань, частину Курщини та Білгородської областей. Іннуендо робиться на не, що В. Залужний «переможець» і буде боротися за повернення «історичних територій» України. Додатково активується когнітивний патерн «переваги, чи ілюзорної переваги».

У дев'ятому жарті спостерігається когнітивний патерн «чіткого контрасту», що реалізується через комічний парадокс (К. Буданов вступає в Академію, де викладає). Використовується літературно-стилістичний прийом постмодернізму – «плинність ідентичності», оскільки створюється загадково-містичний образ керівника військової розвідки України, який спочатку має ідентичність викладача, а потім студента (хоча в реальності – аспіранта). Також, у жарті робиться іннуендо на те, що керівник ГУР стає все молодшим та молодшим (керівник військової розвідки України, викладач, студент...).

У десятому жарті активується когнітивні патерни «переваги, чи ілюзорної переваги» та «екстраординарності». Останній полягає в тому, що аудиторія більшу увагу приділяє незвичним та містично-фантастичним об'єктам. У стилістичному плані використовується літературно-стилістичний прийом «викривлення часу» або «гра з часом». Згідно з жартом, К. Буданов має більше інформації ніж Аристотель і отримав диплом на три дні раніше ніж відбувся екзамен (справжня петля часу).

Одинадцятий жарт супроводжується мемами, де К. Буданов поголився наголо. У цьому жарті вживається когнітивний патерн «мольберту» (домінування картинки) та когнітивний патерн «екстраординарності». На одному з мемів, так звані «знатоки», інтелектуали з популярного російського шоу «Що? Де? Коли?» виконують роль Генштабу РФ, беруться за голови та інтенсивно розмірковують: «Чому керівник ГУР України поголився?» Стилістично вживається риторичне запитання без відповіді.

У дванадцятому жарті застосовуються когнітивні патерни «екстраординарності» та «мольберту». Створюється комічний образ та персоніфікація жаби Буданова, яка отримала звання підполковника за свої героїчні походи у тил ворога. Додатково залучається риторичне запитання, удаваний ентузіазм, і комічна маніпуляція, оскільки адресант переконали аудиторію, що це справжнісінька правда.

Основними прагматичними функціями українського гумористичного дискурсу військового часу, згідно з цією вибіркою є:

- (1) розвага через створення позитивного емоційного настрою та стимулювання сміху;
- (2) зняття психологічного стресу через позбавлення від негативних емоцій;
- (3) створення позитивних образів низки військових керівників України та їх амеліорація;
- (4) мотивація на успіх;
- (5) формування впевненості у військовій та інтелектуальній перевазі над ворогом;
- (6) висміювання ворога;
- (7) стимулювання креативності.

Висновки. Українські жарти із залученням когнітивного патерну Пігмаліону створюються на фоні ситуативного контексту кривавої повномасштабної російсько-української війни. Вони є національно маркованими і представляють собою ефективний прагматичний засіб амеліорації негативних явищ війни та створення позитивних образів низки військових керівників України, що заслужили довіру певної частки українського суспільства. Для дослідження обрані жарти про В. Залужного, К. Буданова та В. Зеленського, оскільки на початок 2024 року, рейтинг довіри В. Залужному склали 94%, К. Буданову – 66%, В. Зеленському – 64%.

Цей патерн реалізується через комбінування певних стилістичних та літературно-стилістичних засобів, включаючи бафос, парাপросдокіан, комічна маніпуляція, антитеза, парадокс, хіазм, метафори-персоніфікації, пародія, риторичне запитання, удаваний ентузіазм, плинність ідентичності, викривлення часу.

Окрім когнітивного патерну Пігмаліону, вибірка фрагментів гумористичного дискурсу створює комічний ефект через когнітивні патерни мольберту, чіткого контрасту, екстраординарності, переваги чи ілюзорної переваги.

Усі розглянуті фрагменти гумористичного дискурсу виконують прагматичні функції зняття психологічного стресу, позитивної мотивації на успіх, створення позитивних образів низки військових керівників та поваги до них, розваги, формування

впевненості у військовій та інтелектуальній перевазі над ворогом, прагненням до креативності, приниження ворога.

Отримані результати цієї статті потребують наукових розвідок на більшому масиві фактичного матеріалу.

Список літератури:

1. Андрєєва В. «Отримає диплом за три дні до екзамену»: українці жартують про аспірантуру Буданова. <https://life.pravda.com.ua/society> 13.10.2023
2. Букінфо. Довіра до президента Зеленського впала після відставки головнокомандувача ЗСУ – опитування КМІС. 15.02.2024. <https://bukinfo.com.ua/ukrajina/dovira>
3. Грабовський А. Анекдоти та мему тижня: навіть жаба Буданова знає більше про контрнаступ, ніж ти. <https://kr.ua/ua/life/a668703-anekdoti-ta-memi-tizhnja> 23.04.2024.
4. Самохіна В.А. Сучасний англomовний жарт. Монографія. Харків: Харківський національний університет імени В.И.Каразіна, 2012. 475с.
5. Харченко О.В. Феномен комічного у комунікативному просторі США: монографія. К.: Мп Леся, 2014. 460 с.
6. ТСН. Мему про прорив ЗСУ на Курщині! Суджа за пів дня і гігават Зеленського! ТСН. 10.09.2024. URL: https://www.youtube.com/watch?v=8rdqc_RZ46M
7. Frothingham, A., and Legg, T.J. What is negativity bias, and how does it affect you? 10.11.2019. www.healthline.com/health/negativity-bias
8. Gleason C. Availability heuristic and decision making. Simply Psychology. 03.11.2021. www.simplypsychology.org/availability-heuristic-bias
9. Goldman, N. Comedy and democracy: The role of humor in social justice. *Animating Democracy*, 2003. 1–10 p.
10. Kahneman D., Slovic P., Tversky A. A. Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases. New York: Cambridge University Press. 1982. 556 p.
11. Kuipers, G. Humor styles and symbolic boundaries. *Journal of Literary Theory* 3(2), 2009. 219–240 p.
12. New Voice. Усі люблять Залужного. Добірка жартів та мемів про Головнокомандувача ЗСУ України. New Voice. 14.10.2022. URL: <https://nv.ua/lifestyle/valeriy-zaluzhnyu-memy-i-shutki-seti-oglavnokomandyushchem-vsu-foto-50270034.html>
13. Pravda.red. Анекдоти та афоризми про українську владу 20.10.2024 URL: https://pravda.red/anekdoti_ta_aforizmi_pro_ukrainsku_vladu.ua
14. Rosenthal, R., & Jacobson, L. Pygmalion in the classroom. 1968. *The Urban Review*, 3 (1), 16–20.
15. Rosenthal, R., & Babad, E. Y. Pygmalion in the gymnasium. *Educational leadership*, 1985. 43 (1), 36–39.
16. stepovy-block. Рятуймося гумором: як українці сміються з Росії під час війни. URL: <https://ranok.ictv.ua/ua/2022/03/08/ryatuyemosya-gumorom-yak-ukrayintsi-smiyutsya-z-rosiyi-pid-chas-vijni/> 08.03.2022.
17. Tversky A., Kahneman D. Advances in prospect theory: cumulative representation of uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty*, 1992. № 5. 297–332.

Kharchenko O. V. COGNITIVE PATTERN OF PYGMALION IN UKRAINIAN HUMOR DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article is devoted to the study of the functioning of the cognitive pattern of Pygmalion in the Ukrainian humorous discourse of wartime. The Pygmalion cognitive pattern is a component of the cognitive bias of the same name, which manifests itself when higher expectations of a military leader lead to improved performance of subordinates (soldiers and officers), and vice versa, when higher expectations of soldiers and officers lead to a better performance of their duties by their military commander (manager of a certain team). This pattern emphasizes the power of belief, motivation, and high expectations that lead to success, better behavior, and performance in both military leaders and their subordinates (soldiers and officers). The name is taken from the Greek myth of the sculptor Pygmalion, who made a statue of a beautiful woman, Galatea, whom he fell in love with and married later. It is realized through a number of stylistic figures and the main characters of humor, who are portrayed positively, through the intentions of amelioration and pragmatically serve as role models for a large number of Ukrainians. Twelve jokes about V. Zaluzhny, K. Budanov, and V. Zelenskyi were chosen for scientific research, because at the beginning of 2024, according to statistical studies presented by Bukinfo, these military leaders had the highest trust ratings. The conducted scientific research reveals that Ukrainian wartime jokes containing the cognitive pattern of Pygmalion are built by combining a number of stylistic and literary means, namely, through baphos, parapsydokian, comic manipulation, antithesis, paradox, chiasm, metaphors-personifications, parody, rhetorical question, fake enthusiasm, fluidity of identity, time distortion. To create a comic effect, the sample of fragments of humorous discourse, also engages the cognitive patterns

of the easel, distinct contrast, extraordinary, superiority or illusory superiority. The analyzed jokes, through conversational implicature, perform the pragmatic functions of relieving psychological stress, creating images of military leaders for imitation and respect, entertainment, building confidence in military and intellectual superiority over the enemy, humiliation of the enemy, and improving creativity.

Key words: *cognitive pattern, Pygmalion pattern, Ukrainian humorous discourse during the war, pragmatic functions, stylistic figures.*